

**De nasjonale
forskningsetiske
komiteene**

Kongens gate 14
0153 Oslo
Telefon 23 31 83 00

post@forskningsetikk.no
www.forskningsetikk.no

Org.nr. 999 148 603

Forskerforbundets lokallag ved NORCE
Teknas lokallag ved NORCE
Norsk Psykologforenings lokallag ved NORCE
Den Norske Legeforenings lokallag ved NORCE
NORCE

Vår ref.: 2021/131

Deres ref.:

Dato: 01.07.2022

Uttalelse om akademisk frihet og forskningsetikk ved NORCE

De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK) mottok 16. september 2021 en henvendelse fra fire fagforeninger i NORCE i forbindelse med innføring av en ny mal for arbeidskontrakter. Henvenderne ba om en vurdering av om avtalen i tilstrekkelig grad ivaretar akademisk frihet og forskningsetiske prinsipper.

FEK er et forvaltningsorgan for forskningsetiske spørsmål på alle fagområder og skal bidra til at forskning i offentlig og privat regi skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) og Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) og er faglig uavhengige organer, som selv bestemmer hvilke saker de vurderer og behandler.

Komiteene gir råd i forskningsetiske spørsmål med utgangspunkt i nasjonale og internasjonale retningslinjer. Uttalelser fra komiteene er veiledende, og forskere og forskningsinstitusjoner har et selvstendig ansvar for å sikre at forskningen de utfører er etisk forsvarlig. (jf. Forskningsetikkloven)

Bakgrunn

NENT og NESH besluttet i møte henholdsvis 25. november og 2. desember 2021 å ta henvendelsen til behandling. I løpet av saksbehandlingen har det kommet flere innspill. 6. januar 2022 mottok komiteene en presisering fra henvenderne hvor de oppsummerte fire hovedspørsmål de mente ble aktualisert av nye arbeidskontrakter. 27. januar 2022 fikk komiteene en redegjørelse fra Forskningsinstituttens fellesarena (FFA) om forskningsetikk i instituttsektoren. 11. februar 2022 mottok FEK en redegjørelse fra NORCE, sammen med instituttets nye retningslinjer for håndtering av immaterielle rettigheter. 23. februar 2022 mottok FEK et brev fra SINTEF og Institutt for energiteknikk i anledning saken. Komiteene har også vurdert disse innspillene i løpet av saksbehandlingen.

NENT og NESH har behandlet saken parallelt, på et selvstendig grunnlag, med utgangspunkt i sine respektive forskningsetiske retningslinjer.¹ Komiteene har tilstrebet en felles uttalelse, til tross for at det finnes forskningsetiske forskjeller mellom ulike fagområder. Et viktig formål ved behandlingen er å drøfte mer prinsipielle forskningsetiske spørsmål, som i liten grad løftes frem i sakens dokumenter. Denne drøftingen kan også ha overføringsverdi for andre forskere og forskningsinstitusjoner, samt for andre aktører i det nasjonale forskningssystemet. Uttalelsen er særlig relevant for forskningsinstitutter og forskningskonsern.

Vurdering

Saken er komplisert av flere grunner. Ansatte og ledelse ved NORCE har ulikoppfatning av hva den nye avtalen kan innebære for akademisk frihet og forskningsetikk. Avtalen må også ses i lys av andre ordninger ved institusjonen, som bidrar til å ivareta ansvaret for akademisk frihet og forskningsetikk. NORCE driver med forskning på mange fagområder og med tverrfaglig forskning, og de forskningsetiske vurderingene kan variere på tvers av fagområder. NORCE driver også med ulike former for kunnskapsproduksjon, og vurderingene kan variere ut fra om det er forsknings-, utrednings- eller konsulentvirksomhet.

¹¹ NENT (2016), *Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi*, NESH (2021), *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*. Det vises i parenteser til punkter i retningslinjene.

I vurderingen av saken har komiteene ikke gått inn på juridiske spørsmål, men tatt utgangspunkt i forskningsetikk. Komiteene finner følgende tre forskningsetiske momenter relevante for de fire spørsmålene henvenderne stiller:

- 1) Forskningens grunnleggende normer og prinsipper
- 2) Publisering og offentliggjøring
- 3) Institusjonens ansvar

I tillegg vil komiteene avslutningsvis løfte frem andre momenter knyttet til lovverk og annet rammeverk, som kan være relevante for saken.

1) Forskningens grunnleggende normer og prinsipper

Forskning bygger på grunnleggende normer og prinsipper, som blant annet er oppsummert i de nasjonale retningslinjene til NENT og NESH.

NENT legger i sine retningslinjer til grunn at «Forskeren har ansvar for å utøve redelig, sannferdig og etterrettelig forskning av god kvalitet, og forskningsinstitusjonen skal tilrettelegge for slik praksis.» Her blir det presisert at både forskerne og forskningsinstitusjonene «har ansvar for å sette seg inn i og etterfølge relevante forskningsetiske retningslinjer for den typen forskningsaktivitet de deltar i.» (NENT 2016, punkt 4) NENT fremhever også betydningen av åpenhet og etterrettelighet: «Forskerne og forskningsinstitusjonene skal gjøre data tilgjengelig for andre til etterprøving etter en viss periode. Når vedkommende ikke gjør bruk av disse dataene innen denne tiden, bør de gjøres tilgjengelig for etterprøving eller brukes til annen forskning.» (NENT 2016, punkt 4) Unntak bør ikke være tidsmessig ubegrenset, og det er nødvendig å spesifisere hvilket tidsrom unntakene gjelder for. (NENT 2016, punkt 17 d, e)

NESH legger vekt på at «Forskning som skjer i henhold til god vitenskapelig praksis og anerkjente forskningsetiske normer skal være fri. Både individuell frihet og institusjonell autonomi er forutsetninger for forskningens integritet og er knyttet til vitenskapelige normer som ærlighet, etterrettelighet og åpenhet.» (NESH 2021, punkt 4) NESH fremhever også betydningen av åpenhet, etterprøving og kritikk: «Åpenhet i forskning er en forutsetning for faglig utvikling, etterrettelighet og kritikk. Tilgjengeliggjøring og offentliggjøring av data, annet

forskningsmateriale og resultater er en forutsetning for å kunne utvikle kunnskap, sammenligne forskningsresultater og etterprøve andres analyser, tolkninger og resultater. Derfor bør både materiale og resultater deles med andre forskere så åpent som mulig.» (NESH 2021, punkt 6)

Videre fremhever NESH uavhengighet som en forutsetning for forskningens troverdighet og for samfunnets tillit til forskning:

Den enkelte forskers uavhengighet kan havne under press på grunn av eksterne føringer og styring fra oppdragsgivere og finansierer, eller på grunn av interne krav og forventninger fra ledelse ved egen institusjon. Det kan også oppstå uklarhet i forbindelse med involvering av brukere og samarbeidspartnere. Ulike former for styring, bindinger og interessekonflikter kan øke risikoen for at forskningens resultater eller tolkninger blir fordreid. Det kan også føre til at forskere unngår å stille kritiske spørsmål og forfølge temaer som kan føre til uenighet. Det er derfor viktig å sikre forskernes reelle uavhengighet. (NESH 2021, punkt 36)

NENT og NESH legger til grunn at forskning som hovedregel bør være åpen og uavhengig. Det handler ikke bare om kvalitet og relevans, men også om tillit og forsvarlighet. Det finnes samtidig forskningsetiske begrunnelser for begrenset åpenhet, for eksempel hensynet til personvern og konfidensialitet. Også kommersielle interesser og hensyn til rikets sikkerhet kan utgjøre legitime begrensninger.² NENT og NESH vil imidlertid presisere at slike unntak fra den forskningsetiske hovedregelen om åpenhet må være forskningsetisk forsvarlig, tydelig begrunnet og eksplisitt avklart mellom partene.

2) Publisering og offentliggjøring

NENT og NESH legger til grunn at vitenskapelig publisering og annen offentliggjøring er viktig for å sikre både etisk forsvarlighet og vitenskapelig kvalitet.

² Kunnskapsdepartementet (2017), *Nasjonal strategi for tilgjengeliggjøring og deling av forskningsdata*. Forskningsrådet (2020), *Nasjonal policy for åpen forskning*.

NENT legger i sine retningslinjer til grunn at «Forskningsinstitusjonen og de involverte forskerne skal sikre åpenhet og vitenskapelig kvalitet i oppdragsforskning». Dette innebærer blant annet at «forskningsfunnene skal gjøres tilgjengelig for andre forskere.» (NENT 2016, punkt 17) Videre fremhever NENT at forskningsinstitusjonen og forskeren har ansvar for å formidle forskningsfunn (NENT 2016, punkt 22).

NESH legger i sine retningslinjer til grunn at «Forskningens materiale og resultater bør gjøres tilgjengelig for andre så åpent som mulig, for å legge til rette for læring, etterprøving og kritikk.» (NESH 2021, punkt 6) NESH legger også vekt på at «Vitenskapelig publisering og annen offentliggjøring er viktig både for å sikre forskningens kvalitet og for å ivareta grunnleggende normer om originalitet, etterprøvbarehet og kritikk.» (NESH 2021, punkt 7) Dette er også et institusjonelt ansvar: «Alle forskningsaktører har ansvar for å fremme åpen forskning i form av publisering og annen offentliggjøring.» (NESH 2021, punkt 43) Samtidig kan offentlige og private aktører ha en legitim grunn til å begrense offentliggjøring, men NESH presiserer at «I slike tilfeller må de forskningsetiske vurderingene være eksplisitte, og eventuelle begrensninger i retten til offentliggjøring bør begrunnes, avklares og kontraktfestes ved oppstarten av prosjektet.» NESH presiserer også at «Forskere har rett til å ytre seg offentlig om forskningen også på andre måter, og oppdragsgivere og finansører kan ikke begrense forskernes ytringsfrihet og akademiske frihet.» (NESH 2021, punkt 43)

NENT og NESH fremhever i sine retningslinjer at forskere som hovedregel skal publisere sine resultater. Eventuelle begrensninger av denne plikten må være forskningsetisk forsvarlig, tydelig begrunnet og eksplisitt avklart mellom partene.

3) Institusjonens ansvar

Forskere kan havne under press på grunn av føringer fra eksterne oppdragsgivere og på grunn av krav og forventninger fra ledelsen ved egen institusjon. Institusjonen har et overordnet ansvar for å sikre at forskningen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer og for at også eksterne partnere gjøres kjent med disse normene.

NESH legger i sine retningslinjer vekt på at institusjonene plikter å beskytte sine ansatte mot utilbørlig press og styring som kan bidra til å svekke forskningsetikken. I den forbindelse er det avgjørende å ivareta forskningsetikk ved inngåelse av kontrakter med eksterne parter. NESH fremhever i sine retningslinjer at «Forskningsinstitusjoner må sikre at avtalene de inngår, er etisk forsvarlige. Det gjelder uavhengig av hvilke ressurser oppdragsgiver eller samarbeidspartner stiller til rådighet, for eksempel i form av finansiering, data eller tilgang til arenaer og grupper for datainnsamling. Et grunnleggende forskningsetisk premiss er at forskning skal være åpen og uavhengig. Hvis forsvarlige avtaler ikke kan inngås eller opprettholdes, bør ikke forskningen gjennomføres.» (NESH 2021, punkt 37) Institusjonene må også sikre at bruk og fremstilling av resultatene er etisk forsvarlig: «Hvis resultatene blir brukt på en misvisende eller tendensiøs måte av oppdragsgiveren, har forskere både rett og plikt til å påpeke dette og kreve at den misvisende framstillingen blir korrigert.» (NESH 2021, punkt 42)

NENT og NESH mener at forskningsetikken også må ivaretas i interne kontrakter, som for eksempel arbeidskontrakten til NORCE. Forskningsinstitusjoner må tydeliggjøre sitt ansvar for å sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Dette kan gjøres på flere måter, for eksempel ved å artikulere de forskningsetiske prinsippene i arbeidsavtalen eller ved å vise til interne retningslinjer hvor de forskningsetiske prinsippene er artikulert. Det avgjørende er at de ansatte blir informert om sine plikter og rettigheter og at institusjonen ivaretar sitt ansvar for å sikre forskningsetikken. I tillegg må institusjonen sikre forskernes reelle handlingsrom.

NENT og NESH vil samtidig påpeke at det finnes forskjeller både mellom ulike fagområder og mellom ulike former for forsknings-, utrednings og konsulentvirksomhet. Grensen mellom forskning og utredning kan også i enkelte tilfeller være flytende. I noen prosjekter kan det være hensiktsmessig å samarbeide tett med eksterne partnere, mens det i andre vil være nødvendig å ha større avstand. Institusjonen må være bevisst slike forskjeller og ta hensyn til dem i avtale- og rammeverk.

NENT og NESH vil derfor anbefale at store forskningsinstitusjoner som NORCE, som både dekker ulike fagområder og driver med forsknings-, utrednings og konsulentvirksomhet, arbeider systematisk for å skape en kultur som ivaretar og fremmer gjensidig forståelse for ulike fagtradisjoner med til dels ulike samfunnsoppdrag. I tverrfaglige forskningsprosjekter kan det for eksempel være hensiktsmessig å se hen til retningslinjene til både NENT og NESH og foreta en konkret vurdering av hvordan retningslinjene til NENT og/eller NESH bør følges for det enkelte forskningsbidraget.³

NENT og NESH påpeker at institusjonene uansett har et overordnet ansvar for å sikre at forskningen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Alle kontrakter, herunder arbeidskontrakter, må være etisk forsvarlige. Det er ikke forsvarlig å avtale seg bort fra grunnleggende forskningsetiske prinsipper.

4) Andre momenter

NENT og NESH har ikke ansvar for lovtolkning og har derfor ikke gått inn på juridiske spørsmål knyttet til arbeidsrett og opphavsrett. Komiteene vil likevel minne om at forskningsetikkloven pålegger forskere og forskningsinstitusjoner å sikre at offentlig og privat forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer (§§ 1, 4, 5). I tillegg viser komiteene til Kunnskapsdepartementets «Retningslinjer for statlig grunnbevilgning til forskningsinstitutter og forskningskonsern». Retningslinjene legger til grunn at «Instituttet må ha som hovedformål å utføre *uavhengig* forskning og forskningsformidling» (punkt 4.1, vår uth.). Retningslinjene fastslår også at institusjonene må legge til rette for akademisk frihet og sikre at forskningsetiske retningslinjer følges (punkt 4.2 og 4.3).

NENT og NESH viser også til arbeidsavtalen til NORCE, som blant annet regulerer immaterielle rettigheter (punkt 16). Her står det at «Arbeidsgivers bruk skal være i samsvar med de til enhver tid gjeldende forskningsetiske regler.» Forskningsetikken blir også presisert i NORCEs

³ Det finnes også andre internasjonale ressurser for tverrfaglig samarbeid, for eksempel *The Montreal Statement on Research Integrity in Cross-Boundary Research Collaborations* (2013) og ALLEAs *European Code of Conduct for Research Integrity* (2017).

«Retningslinjer for håndtering av immaterielle rettigheter»: «Dersom forskningsetiske prinsipper innebærer at resultater skal offentliggjøres, skal NORCE medvirke til at offentliggjøring kan skje.» Institusjonen har et ansvar for å påse at arbeidsavtalen blir brukt i tråd med ovennevnte lov og retningslinjer.

Samtidig utfører NORCE ulike typer oppdrag. Det er viktig at institusjonen er tydelig på hva som er forskning og hva som er andre typer oppdrag, jf. forarbeidene til forskningsetikkloven:

For institusjoner som også utfører ulike konsulentoppdrag, er det avgjørende, både for institusjonens gjennomføring av oppgavene og for blant annet legitimiteten utad, at det er stor bevissthet og åpenhet om hva slags oppdrag som utføres. Institusjonene må være tydelige på hva som er å anse som forskning og hva som er andre typer oppdrag. Konsulentoppdrag utført ved en forskningsinstitusjon må ikke bli framstilt av institusjon, av betaler eller av tredjepart som uavhengig forskning. (Prop. 158 L (2015-2016, s. 21))

I denne sammenheng viser NENT og NESH til at Direktoratet for forvaltning og økonomistyring (DFØ) nylig har revidert standardavtalen for forsknings- og utredningsoppdrag (SSA-F), som er utarbeidet for offentlige anskaffelser:

Avtalen er til bruk for alle som ønsker uavhengig oppdragsforskning med høy legitimitet. Grunnlaget for offentlige beslutninger må være utarbeidet på en faglig god måte, og ikke minst med åpenhet. Bare slik kan allmennhetens tillit til forskning og utredninger generelt og til kunnskapsbasert politikk opprettholdes. (KD, Standardavtale for forsknings- og utredningsoppdrag)⁴

Denne avtalen er egnet for forsknings- og utredningsoppdrag, og skal fremme akademisk frihet, uavhengig forskning og publisering av resultater. Det finnes også en egen standardavtale for konsulentoppdrag (SSA-O). Bruk av denne avtalen for forsknings- og utredningsoppdrag kan

⁴ <https://www.regjeringen.no/no/tema/forskning/artikler/standardavtale-for-forsknings-og-utredni/id673546/>

føre til misforståelser om hva som er forskning og hva som er andre typer oppdrag, noe som kan bidra til å svekke tilliten både til institusjonen og til forskningen.

NENT og NESH mener tilsvarende at en forskningsinstitusjon som utvikler egne avtalemaler, må være tydelig på hva som er forskning- og utredningsoppdrag og hva som er konsulentoppdrag. Grunnleggende hensyn til akademisk frihet og forskningsetikk må være ivaretatt i alle avtaler om forsknings- og utredningsoppdrag. Heller ikke ansettelsesavtaler kan inneholde formuleringer hvor arbeidsgiver og arbeidstaker avtaler seg bort fra grunnleggende hensyn til akademisk frihet og forskningsetikk.

Konklusjon

NENT og NESH legger til grunn at forskning som hovedregel bør være åpen og uavhengig. Dette handler ikke bare om å sikre kvalitet og relevans, men også tillit og forsvarlighet. Unntak må være forskningsetisk forsvarlig, tydelig begrunnet og eksplisitt avklart mellom partene.

NENT og NESH fremhever i sine retningslinjer at forskere som hovedregel skal publisere sine resultater. Unntak må være forskningsetisk forsvarlig, tydelig begrunnet og eksplisitt avklart mellom partene.

NENT og NESH påpeker at forskningsinstitusjonen har et overordnet ansvar for å sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Institusjonen må være bevisst at det finnes relevante fagforskjeller og ta hensyn til dem i avtale- og rammeverk. Alle kontrakter, herunder arbeidsavtaler, må være etisk forsvarlige. Det er ikke forsvarlig å avtale seg bort fra grunnleggende forskningsetiske prinsipper.

Uttalelsen fra NENT og NESH er rådgivende. Komiteene er tilgjengelige for videre dialog og bistår gjerne med råd og veiledning i konkrete saker.

Med vennlig hilsen,

Hallvard Fossheim
Komitéleder, NENT

Heidi Østbø Haugen
Komitéleder, NESH

Thomas Østerhaug
Sekretariatsleder, NENT

Vidar Enebakk
Sekretariatsleder, NESH

Kopi:

- Forskningsinstituttens fellesarena
- SINTEF
- Institutt for energiteknikk